

BALIKESİR ÇEPNİLERİNDE GÖÇEBELİK VE İSKÂN İZLERİ

Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ^[*]

ÖZ

Balıkesir ve çevresinde yaygın olarak yaşayan Çepniler, göçebe yaşam tarzını XIX. yüzyılın ikinci yarısında terk etmişlerdir. Dönemin Bursa Mutasarrıfı Ahmet Vefik Paşa'nın göçebe Yörük ve Türkmenlere karşı uyguladığı sert iskân siyaseti, Çepniler üzerinde de derin izler bırakmıştır. Bu izler birer anekdot olarak bugün de genellikle orta yaşın üzerindeki kişilerin hafızalarında yaşamaktadır. Bu iskân hareketinden önce göçebe yaşam tarzına sahip bulunduğu, çadırlarda yaşam sürdürüldüğü ise Çepniler arasında bilinen bir konudur.

Bu bildiriye Balıkesir ve çevresinde gerçekleşen Çepni iskânı ile ilgili bilgi verildikten sonra; Çepnilerden derlenmiş metinlerde yer alan göçebelik ve iskân konularındaki anekdotlara ve ifadelere yer verilecektir. Böylece göçebe yaşam tarzının ve iskân hareketinin günümüzde kişilerin hafızalarında ne şekilde yaşadığı işlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çepniler, Göçebelik, Ağıt, İskân, Yörük, Türkmen

The Impact of Nomadic and Housing on Balıkesir Cepnies

ABSTRACT

Cepnis who live widely around Balıkesir and around has left the migratory life style at the second half of the XIX. century. The strict housing strategy that has been applied to the Cepnis by Bursa governor of the day Ahmet Vefik Paşa has left deep impact on them. These impacts today lives on the peoples' mind that

^[*] Araştırma Görevlisi. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

are over middle-aged. Before this migration event its is well known by Cepnis that they had migratory life style and were living in the tents.

In this work after giving information about the Cepni housing which took place in and around Balıkesir, the migratory and housing stories that have been derlenmek by Cepnis will be discussed. In this way the topic how the migratory life style and housing issue has made a place on peoples mind today will be discussed.

GİRİŞ

Bu bildirimde; Osmanlı'nın göçebeliğe bakışına, iskân politikasına ve bu politikayı hazırlayan nedenlere, Çepnilerin kim olduğuna ve Çepnilerin iskân edilmişinin tarihi yönüne kısaca değinildikten sonra Balıkesir Çepnilerinden yapılan derlemelerden yola çıkılarak Çepnilerin hatıralarında göçebelik ve iskânın ne şekilde yaşamakta olduğu incelenmiştir.

Bildirimize Çepniler; XIX. yüzyılın ilk yarısında yerleşik yaşama geçmiş olmalarına rağmen, boy kimliklerini tanımlarken geçmişteki göçebeliklerini halen daha hatırlamaları nedeniyle konu olmuşlardır.

Bildirimize konu olan Çepnilerin geçmişteki hayat tarzlarından bahsederken göçebe yerine resmi kayıt ve kanunnamelerdeki konar-göçer tabirini kullanmanın daha uygun olacağı görüşündeyiz.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE KONAR-GÖÇERLER

Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlardan birisi de konar-göçer halktır. Merkeziyetçi bir idare tarzını benimseyen ve idaresi altındaki halkı denetim altında tutmak isteyen Osmanlı Devleti, bünyesinde konar-göçer toplulukların bulunmasına yüzyıllarca müsaade etmiştir.

Yaylak ve kışlak hayatı süren bu toplulukların yerleşik yaşayan halktan ayrıldığı önemli bir nokta da sabit imar edilmiş bir evlerinin bulunmamasıydı. Hayatlarını yurt veya ev dedikleri, çabuk kurulup çabuk kaldırılabilen koyun veya keçi kılından dokunmuş keçeden yapılan çadırlarda geçirmektedirler. (Orhonlu, 1987: 13)

Osmanlı'nın konar-göçerlere hareket serbestisi tanınması konar-göçerliği bir sosyal olgu olarak kabul etmesiyle ve hayvancılığa özellikle de at yetiştiriciliğine duyulan ihtiyaçla yakından ilgilidir. Konar-göçerlerin vergi muafiyeti karşılığında yapmakla yükümlü olduğu işler ise; mirî malı nakletmek, maden ocaklarında çalış-

mak, yol ve köprülerin güvenliğini sağlamak, kasaplık hayvan temin etmek olarak sıralanabilir. (Saydam, 2000: 218)

Konar-göçer halk aynı zamanda vergi mükellefiydi yani raiyetti. Üzerinde yaşadıkları toprakların ayrıldığı şekle göre tımar, zeamet ve has-reâyası olarak bulunuyorlardı. (Orhonlu, 1987: 16)

Konar-göçerler geniş sürülere sahip olduklarından temel iktisadi faaliyetleri hayvancılıktı. Süt ve et üretimi için küçükbaş ve büyükbaş hayvan sürülerine sahip olmalarının yanında, ordunun at ihtiyacını karşılamakta bazı konar-göçer aşiretlerin vazifesi kabul edilmişti. Osmanlı'da nakliyeciliğin at ve develerle yapıldığı göz önüne alınırsa deve yetiştiriciliğinin ve deve yetiştiren konar-göçer oymaklarının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. (Orhonlu, 1987: 21)

Konar-göçerler, sahip oldukları at, koyun, keçi, sığır, deve sürülerine uygun otlaklar bulmak için yer değiştirmek zorundaydılar. Konar hale geçtiklerinde çadırlarının köyler ve kasabalar civarına kurarlar ve konar durumda buldukları bu yerlerde kısıtlı da olsa ziraatle uğraşırlardı. (Orhonlu, 1987: 12)

Osmanlı'nın konar-göçerlerin varlığına müsaade etmesinin bir nedeni; konar-göçer halkın ekonomik faaliyetlerinin yerleşik halkın ekonomik faaliyetleriyle bir bütünlük göstermesi, böylece Osmanlı ekonomisi içerisinde bir düzen oluşturmaya yarardı. Bir başka neden de yerleşik hayata geçmemiş konar-göçerlerin Rumeli'nin ve yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi'nde kolaylıkla yeni yerlere iskân edilebilen, dinamik unsurlar olmasıdır. (Halaçoğlu, 1991: 15)

Osmanlı tarafından konar-göçerler kanunnamelerde "Yörük konar-göçer taifedir, karada ikametleri yoktur" şeklinde tanımlanmışlardır. Aslında belli bir yaşayış disiplinine sahip bu toplulukların yaylak ve kışlakları arasındaki yolculukları esnasında yerleşik halkın ekinlerine zarar vermesi bu toplulukların "başıboş" kabul edilmesine ve çeşitli şikayetlerle karşılaşmalarına neden olmuştur. (Halaçoğlu, 1991: 14)

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İSKÂN POLİTİKASI VE İSKÂNİ GEREKLİ KILAN DURUMLAR

Osmanlı'da halk sadece hükümet baskısıyla yerleşmemiştir. Yerleşik hayatın cazip gelmesi ve ekonomik imkanların yerleşik hayatta daha geniş olması, bazı konar-göçer kitlelerin zaman içinde yaylak veya kışlakları olan mekanlarda çevrede buldukları; saz, ağaç, toprak, taş gibi malzemelerden ev yapmalarına ve ziraate başlamalarına neden olmuştur. (Orhonlu, 1987: 35) Buna rağmen kimi konar-göçer

aşiretler biraz da iklimin etkisiyle yerleşik hayata geçtikten sonra da yaylak-kışlak hayatına devam etmişlerdir. (Orhonlu, 1987: 36)

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıldan itibaren konar-göçer kitlelerin iskânı işi ile ciddiyetle ilgilenmeye başlamıştır.

Konar-göçerlerin, yaylak ve kışlakları arasında gidip gelirken oluşturduğu zararlar ve bunlara bağlı gerginlikler; Celâli isyanları, toplumsal buhranlar ve bunlara bağlı olarak yerleşik halkın topraklarını terk etmesi ve buraların yeniden imar edilmesi yani “şenlendirilmesi” gereğinin ortaya çıkması; geçit ve kervan yollarının güvenliğiyle ilgili sorunlar yaşanmaması için buralara konar-göçerlerin yerleştirilmesinin amaçlanması iskânın gerekçeleri olmuştur. (Orhonlu, 1987: 48)

Osmanlı’da kuruluş ve genişleme döneminde yeni fethedilen yerlere konar-göçerlerin yerleştirilmesi fethedilen bölgelerin Türkleştirilmesini kolaylaştırmıştı. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise kaybedilen topraklardan tersine bir göç olmuş, kaybedilen topraklardan baskılara dayanamayarak Osmanlı topraklarına gelen kitleleri yerleştirme meselesi doğmuştur. (Halaçoğlu, 1991: 41)

Osmanlı’nın getirmek istediği düzen, gelenekleri çerçevesinde bir yönetimi benimseyen aşiret beylerinin çıkarlarını zedelemekte, bu da aşiretlerle devletin çatışma içine girmesine neden olmaktadır. Osmanlı tarihinde bu tür çatışmaların doğurduğu pek çok isyan görülmesi bundan kaynaklanmaktadır. (Saydam, 2000: 219)

Özellikle XIX. yüzyılda Tanzimat düşüncesinin geleneksel yaşantısını sürdüren konar-göçer hayatı hoşgörüle karşılaması beklenemezdi. (Saydam, 2000: 220)

Bu yüzyılda da ordunun asker ihtiyacının karşılanması vergi toplanması ve asayişin sağlanabilmesi amaçlarıyla iskân siyasetine devam edilmiştir. Ayrıca 1839 yılında kabul edilen Tanzimat Fermanı vergi adaleti sağlamayı, yeni bir ordu oluşturmayı amaçladığından konar-göçer toplulukların kontrol altında tutulması daha büyük önem taşır hale gelmiştir.

Doğru askerlik ve vergi politikaları geliştirebilmek için yapılan nüfus sayımında konar-göçer oymakların yer değiştirmeleri sağlıklı verilerin elde edilmesini engellemiş, bu durum hem ordunun asker ihtiyacının karşılanmasını hem de vergi gelirlerinin toplanmasını sekteye uğratmıştır. (Saydam, 2000: 220)

Ayrıca asayiş bozan hareketleri yerli halkı zaman zaman çaresiz bırakmış ve yerli halkın da ekonomik faaliyetlerine zarar vermiştir. (Saydam, 2000: 223)

Bu gereklilikler altında XIX. yüzyılın özellikle ilk yarısında başarılı bir iskân siyaseti uygulanmıştır.

Bu iskânlar esnasında aşiret beylerinin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması, yerleşik hayata geçenlerden başta düşük vergiler alınması gibi uygulamalar faydalı olmuştur. (Saydam, 2000: 227)

Yüzyılın ilk yarısında ciddiyetle takip edilen iskân meselesine yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaklaşan Kırım savaşının da etkisiyle gereken önem verilme-
meye başlanmıştır. (Saydam, 2000: 228)

Osmanlı Devleti'nde konar göçerlerin durumuna ve hangi gereklilikler karşısında iskân edildiklerine değindikten sonra bu konar-göçer topluluklardan olan Çepniler hakkında da kısaca bilgi vermeyi uygun gördük.

3. ÇEPNİLER VE ÇEPNİLERİN İSKÂNİ

Çepni adına ilk olarak Divanû Lügâti't-Türk'te rastlarız. Oğuz maddesinde, Oğuzlar'ın yirmi iki bölük olduğu bilgisi verildikten sonra, bu boyların neler olduğu ve belgeleri yani damgaları sırayla verilmiştir. Çepni boyu bu boylar arasında yirmi birinci sırada sayılmıştır. (Atalay, 1998: 58)

Çepni adı ile ilgili daha ayrıntılı bilgiyi ise XVI. yüzyılda Reşideddin tarafından yazılmış olan Camiüt-tevârih'te buluruz. Burada Çepni'nin Oğuz Han'ın altı oğlundan birisi olan Gök Han'ın dört oğlundan biri olduğu, toy ve şölenlerdeki payının koyunun “sol karı yağrın” olduğu bilgileri verilmiştir. Divanû Lügâti't-Türk'te olduğu gibi Camiüt-tevârih'te de boyun damgası gösterilmiştir. (Sümer, 1992: 7-8) Aynı zamanda Reşideddin, Çepni adının anlamını açıklarken “nerede yağı görse savaşır” ifadesini kullanmıştır. (Sümer, 1992: 7)

Çepniler'in Anadolu'da varlıklarını gösteren ilk olay Çepniler'in Trabzon Rum İmparatoru Giorgi'yi 1277'de Sinop'ta yenilgiye uğratmalarıdır. Moğollar'ın desteği ile Selçuklu idaresinin elinde bulunduran Muiniddin'in, Moğollar'a ihaneti sonucu öldürülmesi, Karamanoğlu Mehmet Bey'in ayaklanarak Konya'yı ele geçirmesi gibi olaylar Anadolu'da büyük bir otorite boşluğu doğurmuştur. Bu boşluktan yararlanan Trabzon Rum imparatoru Giorgi, denizden saldırmıştır. Bu saldırı gemilere binerek Rum ordusunu denizde karşılayan Çepniler tarafından püskürtülmüştür. Böyle bir başarı elde etmiş olmaları, daha o zaman Çepniler'in kalabalık ve teşkilatlı bir topluluk olduklarının işaretidir. (Sümer, 1992: 13)

Bu Çepniler'in Sinop'a yerleşmiş olduklarına dair herhangi bir kanıt yoktur. Doğu'ya doğru ilerleyerek Ordu ve Giresun yörelerine gitmiş olmaları ve burada Bayram Bey idaresinde Hacıemiroğulları Beyliği'ni kurmuş olmaları muhtemeldir. (Sümer, 1992: 13)

XIV. Yüzyılda Çepnilerin Doğu Karadeniz'deki varlığı çeşitli Bizans kaynaklarıyla da desteklenmektedir. (Sümer, 1992: 15)

XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan yerleşik ve göçebe Çepni topluluklarının bulunduğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır.¹

XV. ve XVI. yüzyıllarda Karesi Sancağı'nda Giresun kazasına bağlı öbür ismi "Ağaç" şeklinde okunabilen Çepni adlı bir köyün varlığına rastlanmaktadır. (Sümer, 1992: 120) Hüdavendigâr Sancağı'nda da Çepni adını taşıyan yedi köy bulunmaktadır. Bu köylerin Osmanlı'nın fetih hareketlerine katılan ve sonra buralarda kalmış bulunan Çepniler tarafından oluşturulmuş olması muhtemeldir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Hüdavendigâr, Saruhan ve Aydın sancaklarında Çepni adlı bir oymağa rastlanmamaktadır. XVII. yüzyıldan sonra buralarda görülmeye başlanan Çepni oymakları buralara doğudan göç ederek gelmişlerdir. (Sümer, 1992: 121) Bu oymaklar Halep Türkmenleri ve Boz Ulus'a bağlı idiler. (Sümer, 1992: 19)

Şu anda Balıkesir, Bergama, Manisa ve Aydın yörelerinde yaşamakta olan Çepniler Başım Kızdılu Çepnisi ve Kantemir Çepnisi'nin torunlarıdır.

Başım Kızdılu Çepnileri, Halep Türkmenleri arasında yaşayan Çepnilerin bir koludur. Bu Çepnilerin bir kolu Antep'in Rumkale yöresinde yerleşik hayata geçmiş oturak Çepnilerdi. Bir kol Antakya'nın kuzeyinde Gündüzlü'de yaşıyordu. Bu kol ikiye ayrılmış ve bir grubu "Başım Kızdılu Çepnisi" adını almıştır. Bu grubun Batı Anadolu'ya ne zaman ve hangi yolla geldiği bilinmemektedir. Halep Türkmenleri içerisinde nüfusu en az olan bir kol da doğuda Boz Ulus Türkmenleri arasında yaşamaktaydı. (Sümer, 1992: 121)

1691 yılında Arap oymaklarının Urfa, Mardin ve Halep'deki köy ve kervanlara saldırılarını önlemek için buralara yerleştirilen Rakka'da iskân edilen Çepni adlı bir oymağın bulunduğu görülmektedir. Rakka'da iskân edilen oymaklar iskân yerlerinden kaçtıkları belirtilmektedir. 1728 tarihli bir hükümde bu durumdan bahsedilmekte ve "Kantemir Çepnisi" ifadesi kullanılarak bu oymağın Bergama'ya kaçtığı ifade edilmektedir. (Sümer, 1992: 123)

Balıkesir ili Bigadiç ilçesine bağlı Elyapan köyünde yaşayan Kamil Ağazade Hasan Çavuş'un elinde bulunan 1786 tarihli berat bunların Kantemir Çepnisi'nin torunları olduğunu ispatlar niteliktedir. (Sümer, 1992: 123)

Balıkesir yöresinde konar-göçer Çepni topluluklarının varlığına ilk olarak 1724 tarihli sicil kayıtlarında rastlanmaktadır. Bu kayıt, yerli halkın bağ ve bahçelerine

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOSTAN, Hanefi. (2002). "Anadolu'da Çepni İskanı", Tür - ler, C. 6, 299-311.

zarar verdiği belirtilen Çepni cemaatinin suçluları cezalandırıldıktan sonra bütün cemaatin Rakka'ya sürülmelerini emreden bir belgedir. (Sümer, 1992: 128)

Bu örnekte göstermektedir ki bu yörede bulunan Çepniler'in konar-göçer yaşayış tarzları yerleşik hayatla çatışmış ve bu da Çepnilerin iskânını gerekli kılmıştır.

Yine de bu konar-göçer yaşam tarzı hemen son bulmamıştır.

Karesi ve yöresinde ilk iskân teşebbüsü 1830'lu yılların sonlarında Dilaver Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. (Akkuş, 2001: 133)

Balıkesir Çepnilerinin iskânında adı geçen ve aldığı sert tedbirler dolayısıyla "Çadır Yırtan Paşa" lakabını alan Ahmet Vefik Paşa'nın, 1863-1864 yılları arasında Bursa'da Anadolu Sağ Kol Müfettişliği görevinde bulunduğunu ve bu kısa memuriyetinde daha ziyade ihmaller ve büyük zelzele yüzünden harap olmuş Bursa şehrinin imarı işi ile uğraştığını görüyoruz. (Akün, 1989: 146)

Ahmet Vefik Paşa'nın, Balıkesir ve yöresindeki konar-göçerlerin iskânı ile yakından ilgilenebileceği dönem Bursa valiliği yaptığı 1879-1882 yılları arasındaki dönemdir.

Bu dönem iskân faaliyetlerinin neredeyse başarıyla tamamlandığı dönemlere denk gelmektedir. Oysa Balıkesir Çepnileri tarafından Ahmet Vefik Paşa, bu iskânın planlayıcısı ve yürütücüsü gibi görülmektedir. Nakledile gelen bilginin bu şekilde olmasını Ahmet Vefik Paşa'nın iskânın devamlılığına yönelik sert tedbirlerine ve iskânı neticelendiren yönetici olmasına bağlamak doğru olacaktır.

Cengiz Orhonlu, Bursa ve Balıkesir havalisindeki aşiretlerin İskânı başlığı altında "1858-1864 yılları arasında Balıkesir bölgesinde –Edremit, Bergama- yaşayan aşiretler kırka yakın yerde köy haline gelmek üzere olan iskân mahalleri kurmuşlardır" demektedir. Yine aynı başlık altında Karesi bölgesindeki aşiretlerin en önde gelenleri olarak; Akçakoyunlu, Burhanlı, Caferli, Çepni, Hardallı, Karakeçili, Kılaz, Kubaş, Söğütlü ve Yayıcı (Yağcı) Bedir aşiretlerini saymaktadır. Kubaş aşiretinin yirmi sekiz, Karakeçili aşiretinin on dört, Yayıcı Bedir aşiretinin on beş, Çepni aşiretinin otuz altı ve Akçakoyunlu aşiretinin on bir parça halinde köyler civarında veya yaylak mahallerinde bulunduğu ve bir zaman sonra buralara yerleşmiş oldukları belirtilmektedir. Karesi ve Hüdavendigâr'daki iskânı Ahmet Vefik Paşa'nın idare ettiği de burada belirtilmektedir. (Orhonlu, 1987: 118)

Tacetin Akkuş'un 1840 tarihli temettuat defterlerine ve 1845 tarihli nüfus sayımını kayıtlarına göre meydana getirdiği Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası adlı çalışmasında 1845 nüfus sayımında tespit edilen bazı köylerin Çepni cemaatinin yerleşmesiyle oluştuğu görülmektedir. Bu köyleri ve köyleri oluşturan cemaatleri şöyle sıralayabiliriz. Bu köyler; Çınarlıdere Köyü, Elyapan Köyü, Güvem Köyü,

İnkaya Köyü, Karakavak Köyü, Karamanlar Köyü, Ortamandıra Köyü, Türkali Köyü, Yeşilyurt (Çoraklık) Köyü olarak sıralanmış ve hangi cemaatten kaç hane bulunduğu da belirtilmiştir. (Akkuş, 2001: 93-128)

4. BALIKESİR ÇEPNİLERİNDE GÖÇEBELİK VE İSKÂN İZLERİ

Doktora tezimiz olan “Çepni Ağzı” ile ilgili derleme çalışması yaparken Balıkesir merkez ve ilçelerine bağlı köylerde yaşayan Çepnilere köylerinin tarihi ve kuruluşuyla ilgili sorular sorduğumuzda bazılarının eski konar-göçerlik ve iskân günlerine dayanan cevaplar vermesi ilgimizi çekmiştir. Bunun yanında Halil İbrahim Şahin’in Balıkesir Çepni Kültürü adlı yüksek lisans tezinde ve Hüseyin Kahraman Mutlu’nun Balıkesir’deki Çepni Ağızlarını ayrı bir grup olarak kabul edip ele aldığı Balıkesir İli Ağızları adlı doktora tezinde de bu gibi anlatmalara rastlanmaktadır. Bunların büyük bir bölümünü sonradan edinilmiş kitabi bilgiler oluşturmaktadır. Çepnilerin Anadolu’ya Horasan’dan geldiği oradan Karadeniz’e geldiği, Buradaki Çepnilerin buraya Karadeniz’den geldiği gibi bilgiler kitabi bilgilerin kulaktan kulağa dolaşmasıyla edinilmiş bilgilerdir. Bunun yanında kendi büyüklerinden duydukları veya son zamanlarına şahit oldukları bazı yaşantı örnekleri de konar-göçer hayatın izlerini taşımaktadır. Çadır yaşantısından sonra yerleşik hayata geçişin ilk aşamasında yaşanan derme çatma saz evler pek çok yaşlı Çepni’nin hafızasında yaşamaktadır. Bunlara ait olarak derlenen malzemeden bazı örnekler verilecektir.

Bigadiç’e bağlı Akyar Köyü’nden 1927 doğumlu Kamil Ayhan, muskanın kişinin inancıyla ilgili olduğuna dair bir hikaye anlatmakta ve bu hikayede zamanı tanımlarken “eskiden çadır zamanında” ifadesini kullanmaktadır. Hikaye devesi yavrusunu yani dorumunu almayan bir adamın çaresizliğini ve muskacılara başvurmasını anlatmaktadır. Görüldüğü bu hikaye konar-göçerlerin deve yetiştiriciliği faaliyetine dair de bir örnek teşkil etmektedir.

Bigadiç’e bağlı Kozpınar Köyü’nden 1923 doğumlu Hüseyin Özdemir’in anlattıklarının bir kısmı duyulmuş kitabi bilgiye bir kısmı da büyüklerinden duyduklarına dayanmaktadır.

“o zamandan bu zamana kadar Orta Asya’dan buraya sürgün geldik. Karadeniz tarafından Osmanlılar o zamanın devrinde bu Sünniler bizi süre süre bu Kafkas Dağları’ndan Aydın tarafından Çanakkale’ye kadar gelmişiz biz. Benim daha dedemin yaptırdığı ev burada duruyor. Şurda bayırda çadırdan geçinirdik sırf göçebe. Bizim göçebeler buradan büyüklerimiz anlatıyordu Balıkesir’in Gazi Osman Paşa denen yere çadır kurmuşlar oturmuşlar. Balıkesir’in halkı demiş ki onlara da adam lazımmış belediyeden filan gidelim bu adamları buraya yerleştirelim

demişler. Onlar zamanında çok darbe yediğinden gece kaçmışlar sonra sonra buralara gelmişiz.”

İvrindi'ye bağlı Soğanbükü Köyü'nden 1932 doğumlu Ahmet Gürbüz'ün verdiği bilgiler tarihi bilgilerle örtüşmeyen değişmiş kitabi bilgilerdir. Orta Asya'dan gelip Söğüt'te toplandığını, Alevilerin oradan dağıldığını, göçebe olarak develeri ve hayvanlarıyla kabile kabile dağılıp, şimdi buldukları yerlere gelmiş olduklarını söylemektedir. Yakın tarihle ilgili olarak vermiş olduğu bir bilgi ilgi çekicidir. Kaynak şahsımız köyün aslında ilk kurulduğunda yol üzerinde bulunduğunu Yunan işgali sırasında Yunan askerlerinin yolu üzerinde bulunmanın kendilerine zarar getirdiğinden daha yüksekte olan ve daha ağaçlık olan şimdiki yerlerine kaçtıklarını söylemektedir.

Yerleşik hayata ilk geçildiğinde yaşanan sazdan derme çatma evleri ise hatırladığını ifade etmektedir.

Halil İbrahim Şahin'in Balıkesir Çepni Kültürü adlı yüksek lisans tezinde karşılaştığımız şu ifadeler konar-göçer hayat ve iskân ile ilgilidir.

Bigadiç'e bağlı Güvemçetmi Köyü'nden 1933 doğumlu Hasan Gergin'in anlattıkları iskân ile ilgilidir.

“Bu köyü kuran Bursa valisi Ahmet Refik Paşa'dır. Dedemlere buraya yerleşmelerini söylemiş. Dedem Sarı Hüseyin'e “Buradan ayrılmayacaksınız” demiş. O zaman burası kurulmuş. Köyün kuruluş tarihi 1876'dır. Burası Bursa'ya bağlı olduğu için Ahmet Refik Paşa da Bursa valisi olduğu için iskân ettirmiş. Yerleşmeden önce bizim halkımız, atalarımız çadırda yaşıyorlarmış. Bizim aslımız Horasan'dan gelmedir.”

Sındırgı'ya bağlı Çukurhüseyin Köyü'den 1927 doğumlu Cüneyt Demirkan Ahmet Vefik Paşa ile ilgili bildiklerini “Bir paşa varmış, Ahmet Rafik diye bizi buraya o yerleştirmiş, buradan başka yere kıpırdamayacaksınız, demiş. Biz onu ‘çadır yırtan’ diye biliriz. O bizlere çok zulüm yapmış, bizi çamur içindeki yerlere yerleştirdi, çadırlarımızı yaktırdı, onu dinlemeyenleri dövdürdü.” diyerek ifade etmiştir.

Güvemçetmi Köyü'nden 1937 doğumlu Haydar Uçar, “Daha önceleri, hayvan çoktu, bir yayladan bir yaylaya giderdik, hayvanlara bakma dert değildi, ama Ahmet Rafik bizi yerimizden kıpırdatmayınca hayvanlara bakamadık. Ondan hayvancılığı bıraktık.” demiştir.

Hüseyin Kahraman Mutlu'nun Balıkesir İli Ağızları adlı doktora tezinde yer alan, konar-göçerlik ve iskân ile ilgili bilgiler içeren malzeme içerisinde ilgi çeki anlatılar da mevcuttur.

Kepsut'a bağlı Armutlu Köyü'nden 1941 doğumlu Naim Işık çadır içinde bir yaşam sürdürdüğünü, çadırdaki geçen hatıralarını anlatsa da, bu yaşantının kendi ailesine özel bir sürgün durumu olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Yine de bu örnek; çadır yaşantısının az da olsa 1950'li yıllara kadar canlı olarak hatırlandığını, tek tük de olsa göç etmek zorunda kalan ailelerin bu şekilde bir yaşantı sürdürdüğünü göstermesi bakımından ilginçtir. Işık'ın anlattıklarından şu cümleler ilgi çekicidir: "... benim anavatanım Adana. Hatta benim dedelerim dedemin babası tapulu yeri de var bu Adana Ceyhan'da alamadık. Anavatanımız orası. O memleketten sürgün gelip hayvancılıkla devcilikle bu memlekete buraya gelmişler."

Balya'ya bağlı Kocabük Köyü'nden 1938 doğumlu Süleyman Gökçe, bazı kitabı bilgilere sahiptir. Yavuz ile Şah İsmail'in Karadeniz'de savaştığını ve Şah İsmail'i tutan Alevilerin bir kısmının Yavuz korkusuyla buralara kaçtığını anlattıktan sonra eski yaşantıyla ilgili şunları söylemektedir.

"... hatta daha evel arkadaşın dediği gibi develerle, çadırlarla nerede su başı var, nerede bir ova var nerede bayır var oralarda gezerlermiş. ekili dikili ovası şunu bunu yokmuş tarlası. o zamanda hayvancılık çadırlarla develerle gezerlermiş."

Bunun ardından Ahmet Vefik Paşa'nın çadırdaki olan Yörük ve Alevileri iskan ettiğini, bu iskân esnasında çadırları gezip denetlediğini anlattıktan sonra Ahmet Refik Paşa'yla bir Yörük Beyi'nin karşılaşmasının hikayesini anlatıyor.

Bu hikayeye göre Ahmet Vefik Paşa'nın Kazdağı'ndaki Yörükleri iskan etme çalışmalarına bir Yörük Beyi karşı çıkar ve iskân olmaz. Daha sonra bu Yörük Beyi ve Ahmet Vefik Paşa İstanbul'da karşılaşırlar. Yörük Beyi Paşa'ya "sen -âmad irafık değil misin diye sorar. Paşa'da ben onun dayısıyım der. O da sen filanca yerdeki Yörük Beyi değil misin diye sorar. Bunun üzerine Yörük Beyi "sen -âmad irafık'ın dayısıysan ben de Kazdağı'nın ayısıyım" cevabını verir.

Bu kaynak şahsımız bu hikayeyi anlattıktan sonra "Hani diyeceğim böyle işde çadırlarda geçmişler. Sonra Ahmet Vefik -kaynak şahıslarımız tarafından hemen hemen her zaman Ahmet Refik olarak biliniyor- iskan ediyor. Bu Ahmet Vefik iskânı kış gününe denk gelmiş yaz gününde olsa biz illa su başında bulunurduk iyi bir yerde. Yazın su başına koştururlarmış. Kış gününde vermiş ki biz hep dağdayız" demektedir.

Manyas'a bağlı Çalköy'den 1337 (M:1919) doğumlu Bektaş Fil'de çadırlarda yaşadıklarını hayvancılıkla geçindiklerini, çadırlardan çıkınca da göl kenarındaki sazlardan evler yaptıklarını anlatmaktadır. Çadırdaki kaldıkları zamanlarda keçi koyun yetiştirdiklerini anlatmakta, çadırdaki kaldıkları yeri tarif etmektedir. Saz evleri ve sazdan hayvan sayaları olduğunu belirtmektedir.

Merkeze bağlı Karamanlar Köyü'nden 1940 doğumlu Ali Rıza Demir köyün kuruluşunu ve ailesinin bu yöreye gelişini bir hikaye şeklinde anlatmıştır. Dedesinin ve babasının yüz beş yaşlarında öldüğünü söyleyen Ali Rıza Demir'in kendi soyuyla da ilgili olan hikayesi şu şekildedir.

Aydın'dan Hekimoğlu adlı bir kişi çadırını hayvanlarını develerini toplayıp Manisa'ya göç eder. Kendilerinden habersiz birinin geldiğini öğrenen Manisa'daki Yörük Beyleri Hekimoğlu'na saldırır, mallarını yağmalarlar, adamlarını öldürürler, çadırını yıkarlar. Hekimoğlu bir kızıyla kalır. Bunun üzerine Bursa'da bulunan Bozgedik adlı güçlü kuvvetli dostuna haber gönderir. Bozgedik haberi aldığı gibi Manisa'ya gelir ve Yörük Beyleri'ne haber gönderir, bu beyleri cezalandırır. Hekimoğlu böylece ne kadar malı varsa geri alır. Daha sonra Bozgedik ile Hekimoğlu Manisa'da duramayacaklarına karar verip şu anda köyün bulunduğu bölgeye gelirler. Burada Hekimoğlu Bozgedik'e kızını verir ve akraba olurlar. Bozgedik ve Hekimoğlu'nun kızının dört oğlu olur. Bunlardan birisi Kara İsmail'dir. Kaynak şahsımız Kara İsmail'in dedesinin babası olduğunu söylemektedir. Kara İsmail ve üç kardeşi "herkes bulunduğu yere yerleşecek" emrinden sonra şu anda köyün olduğu yere yerleşmiştir ve köy bu şekilde çoğalmıştır.

Karamanlar Köyü'nden 1955 doğumlu Sabahattin Deniz'in Ahmet Vefik Paşa ve iskân ile ilgili söylediği şu söz ilgi çekicidir.

"Allah yine razı olsun Ahmet Paşa'dan. Herkes şu yerinde iskân olsun yerinde kalsın demiş. O adam Atatürk'ten önce, o adam yerleştiriyor."

SONUÇ

Balıkesir Çepnilerinin hatıralarında çadırda bir hayat sürüldüğü ve hayvancılık yapıldığı olsa da bu hayatın ayrıntıları tamamen unutulmuş durumdadır. Çadır yaşantısından yerleşik hayata geçişin ilk aşamasında kurulan ilkel saz evler ise pek çok kişinin halen daha hatırasında yaşamaktadır. Bu evlerin tamamen terke dilip betonarme evlere geçilmesi süreci pek çok kişi tarafından hatırlanmaktadır. Çadır hayatını sona erdiren iskân olayı ise hatıralarda daha canlı olarak yaşamaktadır. Balıkesir ve Bursa havalisindeki konar-göçer hayatın sonlandırılması işinin son aşamalarında bölgede görevli olan ve denetim faaliyetleriyle halkın arasına girmiş bulunan Ahmet Vefik Paşa iskânla özdeşleştirilmiştir. Halk arasında kendisinden Ahmet Refik veya kendi diyalektlerine göre âmâd; ırafık diye bahsetmektedirler. Yaylak-kışlak hayatının sona ermesi, değişen hayat koşulları ve ekonomik koşullar bu kişileri zamanında sancılı geçen iskân sürecinden günümüzde memnun hale getirmiştir. Buna bir örnek olarak hatırlanan pek çok olumsuz olaya rağmen Ahmet Vefik Paşa'nın olumlu anıldığı yerlerin var olmasını gösterebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ Tacettin (2001). **Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası (1840-1845)**, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- AKÜN Ömer Faruk (1989), *Ahmet Vefik Paşa Maddesi*, **İslam Ansiklopedisi**, C: II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 143-157.
- ATALAY Besim (1998). **Divanü Lûgat-it Tercümesi I.Cilt**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BOSTAN M. Hanifi (2002). “*Anadolu’da Çepni İskânı*”, **Türkler**, C: VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 299-311.
- HALAÇOĞLU Yusuf (1991). **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorlu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MUTLU Hüseyin Kahraman (2008), Balıkesir İli Ağzıları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ORHONLU Cengiz (1987). **Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- SAYDAM Abdullah (2000). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler*, **Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Yör-türk Vakfı.
- SÜMER Faruk (1992). **Çepniler Anadolu’nun Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ŞAHİN Halil İbrahim (2004), **Balıkesir Çepni Kültürü**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.